

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ НА ЗАКАРПАТТІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF POLY CULTURAL EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH IN TRANSCARPATIA IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY – FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

У статті проаналізовано особливості формування полікультурної освіти у історичному контексті в поліетнічному регіоні. Оцінено передумови розвитку полікультурної освіти дітей та молоді на Закарпатті другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття. Проаналізовано державну політику Австро-Угорщини та Чехословаччини в галузі освіти та культури за досліджуваний період. Державна політика може сприяти розвитку полікультурної освіти або обмежувати його. За часів Австро-Угорщини відбувалась “мадяризація” освітнього процесу, держава підтримувала школи з угорською мовою навчання, при цьому мало звертали увагу на школи з іншими мовами навчання. Вони існували тільки за умови сприяння місцевої влади або релігійних конфесій. За часів Чехословаччини розпочалася реформа системи освіти на Закарпатті. Влада спрямовувала зусилля на створення багатокультурного освітнього середовища, активно вивчалась рідна мова поряд з іншими мовами. Заклади освіти різних рівнів повинні були враховувати інтереси різних етнічних груп, що сприяло розвитку полікультурної освіти дітей та молоді. Оцінено етнічний склад населення Закарпаття за обраний період, визначено його роль у розвитку полікультурної освіти. На території регіону довгий час співіснували українці, угорці, румуни, словаки, євреї, роми та інші етнічні групи. Різноманітний етнічний склад населення став одним з головних чинників розвитку полікультурної освіти в межах регіону. Кожна етнічна група мала власні традиції в галузі освіти та культури. Це сприяло взаємовпливу та обміну знаннями і культурними традиціями між етнічними групами населення, вихованню поваги серед дітей та молоді до інших культур та традицій. Досліджено релігійний склад населення регіону другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття та визначено вплив релігійних конфесій на освітній процес в Закарпатті і на формування полікультурної освіти. При церквах окремих конфесій відкривались школи з різ-

ними мовами навчання, які сприяли розвитку полікультурної освіти регіону.

Ключові слова: полікультурна освіта, міжкультурне суспільство, Закарпатська область, етнічний склад населення, релігійні громади.

The article analyzes the peculiarities of the formation of multicultural education in the historical context. The prerequisites for the development of multicultural education of children and youth in Zakarpattia in the second half of the 19th – the first half of the 20th century have been evaluated. The state policy of Austria-Hungary and Czechoslovakia in the field of education during the studied period is analyzed. In Austria-Hungary, the educational process was being “maderized”. Under the rule of Czechoslovakia, the reform of the education system in Transcarpathia began. The authorities directed efforts to create a multicultural educational environment. Educational institutions had to take into account the interests of different ethnic groups. The ethnic composition of the population of Transcarpathia for the selected period was evaluated, and its role in the development of multicultural education was determined. Ukrainians, Hungarians, Romanians, Slovaks, Jews, Roma and other ethnic groups coexisted on the territory of the region for a long time. The diverse ethnic composition of the population became one of the main factors of its development within the region. The religious composition of the population of the region in the second half of the 19th – the first half of the 20th century was studied, and the influence of religious denominations on the educational process in Transcarpathia was determined. Schools of various denominations were opened at the churches, which contributed to the development of multicultural education in the region. Religious diversity created a unique interfaith context, and the interaction of different religions promoted cultural exchange and mutual understanding among different ethnic groups in Transcarpathia.

Key words: multicultural education, intercultural society, Transcarpathian region, ethnic composition of the population, religious communities.

УДК 37.032

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/67.1.12>

Васьків С.Т.,

викладач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Ужгородського національного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Полікультурність – це один із основних принципів виховання, який передбачає толерантність, рівноправність, повагу до всіх етнокультурних спільнот, взаємобагачення культур. Закарпаття протягом свого історичного розвитку перебувало у складі багатьох держав, що сприяло поєднанню та взаємопроникненню різних культур між собою. Таким чином Закарпаття належить до регіонів, де давно

виникли передумови для розвитку полікультурної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Полікультурну освіту у історичному контексті розглядали у своїх публікаціях ряд дослідників: Л. Сідун, Ю. Безух, Л. Султанова та ін. Розвиток полікультурної освіти на Закарпатті у різні часи досліджували Г. Розлуцька, М. Демчак, О. Богів, І. Козубовська та ін.

Мета статті – проаналізувати передумови для розвитку полікультурної освіти на Закарпатті у другій половині ХІХ – першій половині ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розвиток полікультурної освіти визначається дією багатьох факторів. На думку Л. Султанової, соціально-культурні передумови виникнення полікультурної освіти – це об’єктивні обставини, які відображають наукове уявлення про сутність полікультурної освіти, особливості її становлення та розвитку в історичному контексті [6, с. 114]. На Закарпатті у другій половині XIX століття існували передумови для розвитку полікультурної освіти.

Етнічний склад населення має значний вплив на розвиток полікультурної освіти. У другій половині XIX ст. регіон був під владою Австрійської імперії, яка згодом трансформувалася у Австро-Угорську імперію. Дослідити етнічну структуру населення Закарпаття за обраний період складно, бо австро-угорська статистика не фіксувала етнонаціональну самоідентифікацію і рідну мову, а лише віросповідання й розмовну мову. Це давало можливість представникам влади завищувати показники кількості угорсько- та німецькомовного населення [7, с. 15].

М. Тиводар визначив етнічний склад населення територій, що входять до Закарпатської області у 1900 р. за розмовною мовою. Українці становили 59,4%, угорці – 27%, німці – 9,8%, чехи і словаки – 1,1% та інші – 2,2% [7, с. 16].

Євреїв за розмовною мовою в Австро-Угорщині не виділяли в окрему етнічну групу, тому осіб єврейського походження віднесли до німців та угорців [7, с. 16]. Крім того, до угорськомовного населення було віднесено значну кількість русинів-українців, словаків, ромів та ін. Таким чином етнічний склад населення за цими даними був дещо спотвореним.

У 1919 р. Закарпатська область ввійшла до складу Чехословаччини під назвою Підкарпатська Русь. Порівнюючи діаграми етнічного складу населення, бачимо зміни в етнонаціональній самоідентифікації населення Закарпаття. Порівняно з 1900 роком, частка українців зросла на 2,8%, частка угорців зменшилося на 11%, частка німців

зросла на 6,9%. Чехословацькі переписи, на відміну від австро-угорських, зафіксували кількість єврейського населення краю, яке в 1930 р. становило 13,1% населення, тому цей перепис населення вже показував реальну картину етнічного складу регіону [7]. Отже, етнічний склад населення Закарпаття сприяв розвитку полікультурної освіти в регіоні.

За досліджуваний період Закарпаття перебувало у складі різних держав: Австрійської імперії (з 1867 р. Австро-Угорщини), Чехословаччини (з 1919 р.), Угорщини (з 1939 р.), СРСР (з 1945 р.). Важливий вплив на розвиток полікультурної освіти має державна політика в галузі освіти. Кожна з цих держав мала свої пріоритети щодо освітньої політики на Закарпатті. Формування та розвиток полікультурної освіти державою реалізується через ряд заходів у сфері освіти:

- мова навчання дітей та молоді як прояв полікультурності (особливо в поліетнічному регіоні);
- закладання у шкільну навчальну програму пріоритетів на формування в учнів моральних цінностей;
- формування у школярів та молоді знань про особливості культури власного народу, знань про різноманітність культур та виховання шанобливого ставлення до культури та традицій інших народів;
- вивчення культури та традицій інших народів, розвиток умінь і навичок взаємодії з представниками різних культур;
- виховання в учнів та молоді загальнолюдських цінностей, толерантності, гуманного міжетнічного спілкування;
- більший акцент у навчальних програмах на матеріалах краєзнавчої тематики [3].

Важливого значення для національного відродження Закарпаття відіграло створення, відповідно до адміністративно-територіальної реформи 1849–1850 рр., Ужгородського округу. Тут запроваджується руська (українська) мова як офіційна, управлінський штат формується головно з українського населення, у школи краю вводиться

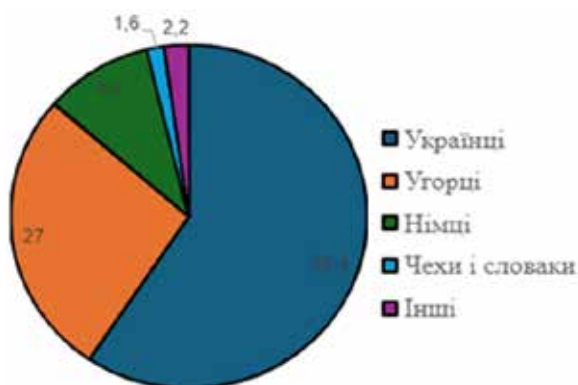

Рис. 1. Етнічна структура населення територій, що нині входять до Закарпатської області, за розмовною мовою, 1900 р., % [7]

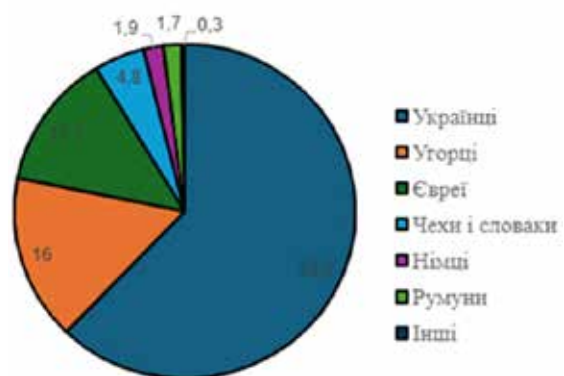

Рис. 2. Етнічний склад населення Закарпатської області (Підкарпатської Русі), 1930 р., % [7]

викладання дисциплін українською мовою, створюються двокласні народні школи та недільні школи для дорослих, де заняття також велися українською мовою [1, с. 49]. Отже, у середині XIX ст. різко збільшилася кількість початкових народних шкіл, що стало наслідком революційних подій 1848–1849 рр. Однак їх утримання лягло на плечі місцевих громад. Це, у свою чергу, стало вагомою причиною того, що за кілька років рідномовне навчання в краї практично перестало існувати та сприяло розвитку державної угорської освітньої політики.

У 1868 році згідно з новим освітнім законом, що увійшов в історію як закон Йожефа Етваша, передбачалася реорганізація народних шкіл та учительських семінарій. Народні школи розділилися на елементарні школи, вищі народні школи та горожанські школи [1, с. 74]. Навчання у них тривало від 6 до 15 років. У початковій школі (1–6 класи) навчання проходило рідною мовою, якщо ця мова була однією з поширених у певному населеному пункті. Навчання в елементарних школах було обов'язковим для всіх дітей до дванадцяти років. Після її завершення, діти могли продовжувати навчання у вищих народних школах. Їхнім головним завданням було надання всебічної освіти та підготовка до трудової діяльності. Слід відзначити, що заснування вищих народних шкіл в Угорщині проходило дуже повільно, а їхня кількість з роками знижувалася. Тому їхні функції почали виконувати горожанські школи [1, с. 74].

Наступний шкільний закон від 1893 року регламентував навчання угорською мовою у школах, де не менше 20% учнів вважали її рідною. Відтак, сотні українських народних шкіл перетворилися на двомовні. Можемо констатувати, що у цей період різко зросла кількість початкових шкіл з угорською мовою навчання і, відповідно, скоротилася кількість рідномовних шкіл, що спричинило подальшу асиміляцію закарпатського населення. Отже, закарпатська українська молодь та представники інших національностей у складі Австро-Угорщини не мала належного національного освітнього простору, що й сприяло їх подальшій мовно-культурній асиміляції [1].

З 1919 року Закарпаття ввійшло до складу Чехословаччини, де мовно-культурна ситуація значно покращилась. Під керівництвом президента Т. Масарика державні органи Чехословаччини приділяли значну увагу розвитку освіти в усіх її регіонах. За роки його президентства на Закарпатті збудовано десятки приміщень для шкіл, які використовують і сьогодні [2, с. 139].

Ситуація із педагогічними кадрами у 20–30-х роках все ще залишалась складною. Адже, крім того, що їх не вистачало в існуючих школах, то найбільше відчувався брак у нових школах, що відкривалися. Й. Пешек, головний інспектор шкіл Закарпаття у 1919–1924 рр.,

запропонував запросити кваліфікованих фахівців з Галичини. Наступний інспектор Й. Шімеке відмовився від послуг галичан і запросив чехів. Таким чином, відбувається взаємовплив та обмін досвідом між закарпатськими українцями, галичанами й чехами, що є важливим моментом для розвитку полікультурної освіти [2, с. 139].

У подальшому підготовкою педагогічних кадрів займалися три середні педагогічні заклади освіти: Ужгородська учительська семінарія, в Ужгородська жіноча учительська семінарія та Мукачівська семінарія. Були Випускники цих закладів були цінними кадрами для шкіл, оскільки краще, ніж будь-який чеський викладач, могли прищепити учням любов до навчання рідною мовою, утверджувати ідею національної самосвідомості для інтересів свого народу. При цьому вони добре розуміли особливості культури та традиції Закарпаття [2, с. 139].

Важливий внесок у вдосконалення системи освіти на Закарпатті зробив Августин Волошин. Будучи директором Ужгородської учительської семінарії, він хотів змінити існуючу систему освіти. А. Волошин почав вдосконалення із самого учителя, бо вважав, що професійні та особисті якості відіграють важливу роль для мотивації учнів до навчання і відвідування занять. Семінарія готувала не тільки фахівців, а й справжніх патріотів, організаторів освіти й культурного життя. Цей навчальний заклад перетворився в осередок підготовки висококваліфікованих фахівців для шкіл Закарпаття, які реалізували ідеї полікультурної освіти серед дітей та молоді регіону [2, с. 139].

У другій половині XIX – першій половині XX століття на Закарпатті існувало значне релігійне різноманіття, і різні конфесії мали великий вплив на освіту та культуру регіону. У церковних та приватних початкових школах навчання проводилося рідною мовою того поселення, у яких вони знаходилися, що сприяло розвитку полікультурної освіти. На Закарпатті було представлено декілька основних релігійних конфесій.

1. Греко-католицька церква була однією з основних релігійних спільнот на Закарпатті. Багато русинів (українців) віддавали перевагу греко-католицькому обряду.

2. Римо-католицька церква мала свої прихильників, зокрема серед угорців та інших етнічних груп, які визнавали римський католицизм.

3. Протестантські конфесії. Деякі селища та міста на Закарпатті також мали протестантські общини, особливо серед словацького населення.

4. Єврейська община. Євреї також мали значний вплив на релігійне та культурне життя Закарпаття. Синагоги та єврейські общини активно функціонували в різних містах і селах регіону.

5. Православ'я ще не мало значного поширення в межах регіону, однак деякі його представники все ж проживали на Закарпатті.

Релігійна різноманітність створювала унікальний міжконфесійний контекст, а взаємодія різних релігій сприяла культурному обміну та взаєморозумінню серед різних етнічних груп на Закарпатті.

Висновки. Отже, процес розвитку полікультурної освіти дітей та молоді на території Закарпаття в з другої половини XIX – першої половини XX століття мав свої передумови:

Поліетнічний склад населення регіону. Закарпаття завжди славилось своєю етнічною різноманітністю. У цьому регіоні століттями співіснували українці, угорці, румуни, словаки, євреї, роми та інші етнічні групи. Такий різноманітний склад населення створював потребу в розвитку полікультурної освіти, щоб забезпечити взаєморозуміння та співіснування між етносами.

Історичні зміни території за обраний період Закарпаття зазнавало численних історичних змін щодо приналежності до держав та політичного статусу у їх межах. Ці зміни сприяли взаємодії та взаємопроникненню різних культур і традицій та формували необхідність розвитку полікультурної освіти.

Освітні ініціативи та традиції різних етнічних груп. Різні етнічні групи на Закарпатті володіли власними традиціями освіти та культурно-освітніми ініціативами. Це сприяло взаємовпливу та обміну знаннями та культурними традиціями між різними групами.

Мовне різноманіття. На Закарпатті населення використовувало декілька мов: українська з її діалектами, угорська, єврейська, румунська, словацька та інші. Це вимагало впровадження освітніх програм, які враховували цей аспект та сприяли вивченню мов різних культур.

Релігійна різноманітність. На Закарпатті проживали представники різних конфесій: греко-католики, римо-католики, іудеї, протестанти та інші, які також внесли свій вклад у розвиток освіти. Релігійні заклади були однією з передумов розвитку

полікультурної освіти, сприяючи взаєморозумінню між представниками різних конфесій.

Державна політика в галузі культури та освіти. Державна політика відігравала значущу роль у формуванні та розвитку полікультурної освіти на Закарпатті у другій половині XIX – першій половині XX століття. У складі Австро-Угорщини освіта на Закарпатті зазнавала «мадяризації», а влада Чехословаччини спрямовувала зусилля на створення полікультурного освітнього середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Герасимчук В. Л. Особливості освітньої політики Австро-Угорщини на Закарпатті у другій половині XIX століття. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* – 2016 р. – С. 84–87.
2. Розлуцька Г. М. Розвиток професійної педагогічної освіти на Закарпатті у чехословацький період. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота».* Ужгород, 2011. Вип. 20. – С. 121–123.
3. Розлуцька Г.М. Зміст шкільних підручників як фактор полікультурного виховання молодших школярів у Закарпатті (1919–1939 рр.): Монографія. – Ужгород: Гражда, 2005. – 282 с.
4. Саух П. Ю. Модель полікультурної освіти як соціальної інновації в контексті реальних процесів міжкультурної взаємодії. *Креативна педагогіка.* – 2011. – № 4. – С. 35–43.
5. Сідун Л. Ю. Історичні передумови розвитку полікультурної освіти в США. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* – 2013. – Вип. 26. – С. 195–198.
6. Султанова Л. С. Полікультурна освіта майбутнього викладача закладу вищої освіти: теоретичний аспект: Монографія. – Івано-Франківськ: ЯРИНА, 2018. – 352 с.
7. Тиводар М. П. Етнодемографічні процеси на Закарпатті (I – початок III тисячоліття). *Народна творчість та етнографія.* – 2010. – № 1. – С. 4–31.